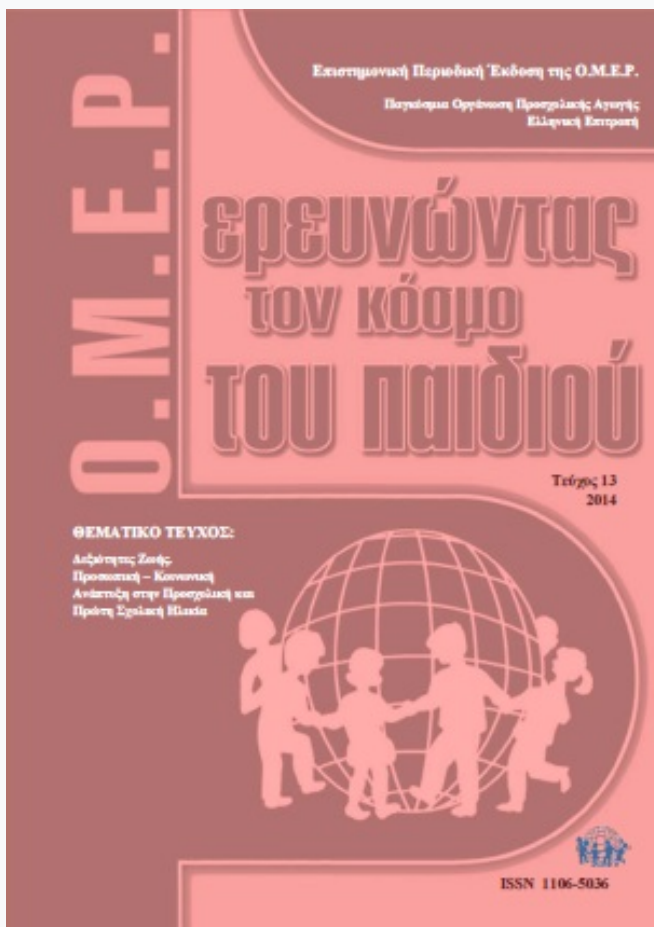

Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού

Τόμ. 13 (2014)

Special Issue - Life Skills

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ JOHN RAWLS: ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΣΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ

Μαρίνα Σουνόγλου (Marina Sounoglou), Αικατερίνη Μιχαλοπούλου (Aikaterini Mihaloroulou)

doi: [10.12681/icw.17999](https://doi.org/10.12681/icw.17999)

Copyright © 2018, Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά-Μη Εμπορική Χρήση 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σουνόγλου (Marina Sounoglou) Μ., & Μιχαλοπούλου (Aikaterini Mihaloroulou) Α. (2014). Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ JOHN RAWLS: ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΣΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ. *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού*, 13, 495–502. <https://doi.org/10.12681/icw.17999>

Σουνόγλου Μαρίνα, Υποψήφια Διδάκτωρ – Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Μιχαλοπούλου Αικατερίνη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ JOHN RAWLS: ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΣΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία μελετά μέσα από τη “θεωρία της δικαιοσύνης” του John Rawls την έννοια του πολίτη υπό το πρίσμα της δικαιοσύνης και το πρόγραμμα σπουδών νηπιαγωγείου 2011 με μεθοδολογικό εργαλείο την ανάλυση περιεχομένου και εξετάζει τις προεκτάσεις στην εκπαίδευση και τις προοπτικές στο νηπιαγωγείο. Από τα αποτελέσματα προκύπτει ότι τα σχολεία θα πρέπει να διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στην καλλιέργεια της διαδικασίας της δημοκρατικής διαβούλευσης, της επίλυσης προβλημάτων με τη συζήτηση και τη δημοκρατική συμμετοχή μέσα σε ένα φιλελεύθερο πλαίσιο που αφήνει τα άτομα ελεύθερα να αναπτύξουν την προσωπικότητά τους και να διαμορφώσουν τα ίδια τις συνθήκες της ζωής τους με βάση τις δικές τους επιλογές, ώστε να δίνει έμφαση στη δικαιοσύνη της διαδικασίας (του πλαισίου) και στη δικαιοσύνη των αποτελεσμάτων.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ:

Έννοια πολίτη, θεωρία Rawls, νηπιαγωγείο

THE CONCEPT OF THE CITIZEN IN JOHN RAWLS THEORY: PROPOSALS AND PROSPECTS IN KINDERGARTEN

ABSTRACT

This paper examines through the "Theory of Justice" by John Rawls the meaning of citizenship in the light of justice and curriculum kindergarten 2011 with methodological content analysis and examines its implications in education and prospects in kindergarten. The results show that the schools should play a central role in the cultivation of democratic consultation process, the problem-solving discussion and democratic participation within a liberal framework that leaves people free to develop their personality and to form their own conditions of their lives based on their own choices and according to Rawls emphasize the fairness of the procedure and equity in results.

KEYWORDS

Citizenship, Rawls Theory of Justice, kindergarten

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κάθε κοινωνία πρέπει να αντιμετωπίσει τρία ζητήματα σχετικά με την εκπαίδευση. Πρώτον, πρέπει να έχει άποψη για το ρόλο στα χαρακτηριστικά των ανθρώπων που επιθυμεί να παράγει. Δεύτερον, πρέπει να έχει άποψη για το ρόλο της εκπαίδευσης στη διατήρηση ή αλλοίωση των θεσμών της κοινωνίας. Τρίτο, θα πρέπει να έχει άποψη για το ρόλο της εκπαίδευσης στη διανομή των αγαθών και των υπηρεσιών που η κοινωνία παράγει (McDonough, 2005).

Μέσα από τη θεωρία του Rawls δίνεται η δυνατότητα να χρησιμοποιήσουμε τις αρχές που πρεσβεύει ο φιλόσοφος στη θεωρία του για να δώσουμε μια σαφέστερη κατεύθυνση για την ορθότερη συγκρότηση της έννοιας του πολίτη και πώς αυτή μπορεί να διαμορφωθεί πληρέστερα.

Προεξέχουσα έννοια στη θεωρία του Rawls είναι η δικαιοσύνη ως ακριβοδικία (Rawls, 1975). Η βάση της θεωρίας του είναι η έννοια της δικαιοσύνης εκ των οποίων πηγάζουν όλα. Η δυνατότητα δηλαδή να έχουν όλοι εξαρχής την ίδια ευκαιρία στην ισότητα. Η έννοια του πολίτη είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την έννοια της δικαιοσύνης και ουσιαστικά προσδίδει μια πιο ανθρωπιστική και ουμανιστική αξία στην έννοια αυτή. Όσον αφορά την έννοια του πολίτη στο νηπιαγωγείο και σύμφωνα με το πρόγραμμα σπουδών (2011) τίθενται ζητήματα διαμόρφωσης ενός ενεργού πολίτη που θα λειτουργεί ευέλικτα στα διαφορετικά κοινωνικά περιβάλλοντα που θα βρεθεί κατά τη διάρκεια της ζωής του. Είναι φανερό ότι υπάρχουν σημεία σύγκλισης. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η θεωρία του Rawls και το πρόγραμμα

σπουδών του νηπιαγωγείου 2011. Όσον αφορά το ερευνητικό και μεθοδολογικό μέρος η ανάλυση έγινε με την μέθοδο ανάλυσης περιεχομένου και κατόπιν εξήχθησαν τα αποτελέσματα. Στη συνέχεια παρατίθενται τα συμπεράσματα, η συζήτηση και οι προτάσεις.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

Η ιδιότητα του πολίτη αποκτά πολλαπλά περιεχόμενα που αντιστοιχούν στις διαφορετικές και ποικίλες ευθύνες τις οποίες οφείλει να αναλάβει ο σημερινός πολίτης. Η ιδιότητα του πολίτη βρίσκεται σήμερα πραγματικά σε κομβικό σημείο (McDonough & Feinberg, 2005). Επιπλέον, νέα προβλήματα και νέες ανάγκες προκύπτουν στις σύγχρονες αναπτυγμένες κοινωνίες από τις οικονομικές και τεχνολογικές εξελίξεις. Οι νέες αυτές ανάγκες και το μέγεθος των προβλημάτων αναδεικνύουν τη νέα ιδιότητα του πολίτη. Γίνεται όλο και μεγαλύτερη ανάγκη για διεθνή συνεργασία στα ζητήματα του φυσικού περιβάλλοντος αλλά και από τη σταδιακή μετατροπή του ατόμου - καταναλωτή σε άτομο - πολίτη, δηλαδή σε άτομο με ευθύνες και καθήκοντα έναντι του κοινού μέλλοντος (Wildemeersch, Stroobants & Bron, 2005). Έτσι, στις σημερινές συνθήκες αναδεικνύεται με μεγαλύτερη ένταση η ανάγκη για μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης και συμμετοχής των πολιτών στη διακυβέρνηση των σύγχρονων κοινωνιών (Giddens, 2001).

Στα επίσημα κείμενα των αναπτυγμένων χωρών γίνεται λόγος για την ιδιότητα του πολίτη και τη δημοκρατία, έννοιες οι οποίες συσχετίζονται τόσο με την ανάγκη για πολιτική σταθερότητα, για οικονομική και κοινωνική συνοχή και για ανάπτυξη μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας, όσο και με την κοινωνία της γνώσης. Είναι γεγονός ότι η πολιτική αυτών των χωρών αποσκοπεί στο να συνδυάσει την οικονομική ανάπτυξη και την ενίσχυση της ανταγωνιστικής θέσης της εκάστοτε χώρας στον κόσμο με την ανάπτυξη της δημοκρατίας σε ένα ευρύτερο επίπεδο (Καραλής & Μπάλιας, 2007). Η στρατηγική αυτή κατευθύνεται και μέσω των εκπαιδευτικών πλαισίων, μέσα στα οποία η διαμόρφωση και η καλλιέργεια της δημοκρατικής συνείδησης του ενεργού πολίτη μπορεί να επιτευχθεί.

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΤΟΥ RAWLS

Η θεωρία της δικαιοσύνης έχει δύο κύριες αρχές. Η πρώτη από αυτές αφορά στην αναγνώριση της απαίτησης κάθε προσώπου να έχει *ίσα δικαιώματα και ελευθερίες*.

Αυτή η αρχή προσδιορίζει τους όρους κατανομής ελευθεριών και δικαιωμάτων σε μια κοινωνία. Η δεύτερη αρχή συνδέεται με τις ανισότητες, οι οποίες πρέπει να αντιμετωπίζονται με τέτοιο τρόπο ώστε να αποβαίνουν προς όφελος όλων, αφού εκπληρωθούν δύο βασικά προαπαιτούμενα. Καταρχήν, όλες οι θέσεις να είναι ανοιχτές σε όλους, σε συνθήκες ισότητας ευκαιριών και κατά δεύτερον να δημιουργούν ανοιχτές θέσεις που θα πρέπει να ευνοούν όσο το δυνατόν τα λιγότερο ευνοημένα μέλη της κοινωνίας.

Η δεύτερη αρχή προσδιορίζει τους όρους κατανομής των κοινωνικών και οικονομικών αγαθών. Ο Rawls επιτρέπει εξαιρέσεις στην ίση διανομή ευκαιριών και αγαθών στην περίπτωση που οι ανισότητες αποβαίνουν προς όφελος των λιγότερο ωφελημένων (αρχή της διαφοράς). Ο περιορισμός των ελευθεριών είναι αποδεκτός μόνο στην περίπτωση που οδηγεί στη μεγαλύτερη ελευθερία όλων (Rawls, 2001). Ταυτόχρονα, αναφέρει αρκετά θεσμικά χαρακτηριστικά που είναι κοινά σε όλες τις φιλελεύθερες πολιτικές αντιλήψεις: ίσες ευκαιρίες σε όλους τους πολίτες, ειδικά στην παιδεία και την κατάρτιση.

Ο Rawls αντιλαμβάνεται την αλληλεπικαλυπτόμενη συναίνεση ως μια εφικτή βάση για τη μέγιστη δυνατή δημοκρατική σταθερότητα. Η δικαιοσύνη λοιπόν απαιτεί στη συνέχεια, ότι οποιαδήποτε ανισότητα θα πρέπει να ωφελεί όλους τους πολίτες και κυρίως θα πρέπει να ωφελεί εκείνους που κατέχουν τα λιγότερα. Η ισότητα ορίζει την βασική γραμμή. Από εκεί οποιαδήποτε ανισότητα θα πρέπει να βελτιώνει την κατάσταση του κάθε ατόμου και ιδιαίτερα την κατάσταση αυτών που βρίσκονται σε χειρότερη θέση.

Για τη δίκαιη ισότητα των ευκαιριών ο Rawls υπογραμμίζει ότι οι νόμοι και οι πολιτικές πρέπει να υπερβαίνουν την απλή πρόληψη των διακρίσεων στην εκπαίδευση και την πρόσληψη. Για να

διασφαλιστούν δίκαιες ευκαιρίες, ανεξάρτητα από την κοινωνική τάξη προέλευσης, το κράτος πρέπει επίσης να χρηματοδοτεί υψηλής ποιότητας εκπαίδευση για τους λιγότερο εύπορους.

Η αποδοχή της πιθανότητας ενός δίκαιου και ειρηνικού μέλλοντος προσφέρει μια άμυνα έναντι της παραίτησης ή του κυνισμού, που θα φάνταζε διαφορετικά αναπόφευκτος. Καταδεικνύοντας πώς ο κοινωνικός κόσμος μπορεί να πραγματοποιήσει τα χαρακτηριστικά μιας ρεαλιστικής ουτοπίας, η πολιτική φιλοσοφία παρέχει έναν μακροπρόθεσμο στόχο πολιτικού αγώνα και η προσπάθεια επίτευξής του δίνει νόημα σε αυτά που μπορούμε να κάνουμε σήμερα (Leif, 2010).

Η ισότητα ευκαιριών συνδέθηκε στενά με την έννοια της δικαιοσύνης. Ιδιαίτερα για την εκπαίδευση, τα ζητήματα της πρόσβασης, της συμμετοχής και των αποτελεσμάτων της εκπαιδευτικής διαδικασίας είναι εκείνα που συνθέτουν ένα δίκαιο εκπαιδευτικό μοντέλο.

Για τον Rawls (2001) οι πολίτες δεν είναι μόνο ελεύθεροι και ίσοι, είναι επίσης έλλογοι και ορθολογικοί. Οι έλλογοι πολίτες έχουν την ικανότητα να συμμορφώνονται με δίκαιους όρους συνεργασίας, ακόμα και εις βάρος των δικών τους συμφερόντων, υπό την προϋπόθεση ότι και οι άλλοι είναι επίσης πρόθυμοι να το πράξουν. Στη δικαιοσύνη ως ακριβοδικία ο Rawls αποκαλεί την ελλογότητα ως ικανότητα αισθήματος δικαιοσύνης.

Οι πολίτες θεωρούνται ορθολογικοί όταν έχουν την ικανότητα να υποστηρίζουν και να αναθεωρούν την άποψή τους για το τι είναι πλύτιμο στη ζωή του ανθρώπου. Ο Rawls αποκαλεί αυτήν την ικανότητα αντίληψη του καλού. Μαζί αυτές οι βασικές ικανότητες αποτελούν τις δύο ηθικές δυνάμεις (Rawls, 2001).

Ο Rawls παρόλο που στη θεωρία δικαιοσύνης εστιάζει σε οικονομικοκοινωνικό επίπεδο δεν παραλείπει να αναφερθεί στην εκπαιδευτική πολιτική. Θεωρεί λοιπόν, όσον αφορά την εκπαίδευση και τον ρόλο της, ότι η προετοιμασία των παιδιών να συμμετέχουν ως πολίτες της κοινής μοίρας θα πρέπει να εστιαστεί στη διδασκαλία των παιδιών να κατανοήσουν τους εαυτούς τους ως αλληλεξαρτώμενα άτομα με τους άλλους μέσα από μια διαδικασία όχι απλής και τυπικής σχέσης, αλλά σαν ένα οργανισμό, ώστε να ξαναφτιάξουν αυτές τις διασυνδέσεις σύμφωνα με τις δικές τους ακριβοδικίες κρίσεις (Rawls, 2001).

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΣΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ

Η πρόσφατη αναμόρφωση (2011) των Προγραμμάτων Σπουδών Προσχολικής Εκπαίδευσης προωθεί την ανάπτυξη βασικών ικανοτήτων που ορίζονται από την εθνική και ευρωπαϊκή στρατηγική. Μία από αυτές είναι οι κοινωνικές ικανότητες και οι ικανότητες που σχετίζονται με την ιδιότητα του πολίτη. Γι' αυτό εντάσσει για πρώτη φορά την μαθησιακή περιοχή "Προσωπική και κοινωνική ανάπτυξη".

Σύμφωνα με το νέο πρόγραμμα (2011) οι κοινωνικές ικανότητες βοηθούν τα άτομα να συμμετέχουν στην κοινωνική ζωή, να συνεργάζονται, να διαχειρίζονται πιο αποτελεσματικά τις συγκρούσεις και να επιλύουν τις διαφορές με εποικοδομητικό τρόπο, να διαπραγματεύονται τις απόψεις τους και να χτίζουν στέρεες σχέσεις. Οι ικανότητες που σχετίζονται με την ιδιότητα του πολίτη διευκολύνουν τα άτομα να συμμετέχουν πλήρως στην κοινωνική ζωή και αφορά σε επιμέρους ικανότητες όπως επίδειξη αλληλεγγύης, ενδιαφέρον για κοινωνικά προβλήματα, υπευθυνότητα απέναντι στον εαυτό τους και τους άλλους, έλεγχο της συμπεριφοράς και τήρηση κανόνων. Τα παιδιά ανήκουν σε μια κοινότητα, την σχολική, και έχουν υποχρεώσεις αλλά και δικαίωμα συμμετοχής, δημιουργίας και διαμόρφωσης της μαθησιακής κουλτούρας.

Παρακάτω παρουσιάζονται ορισμένα χωρία από το πρόγραμμα σπουδών για το νηπιαγωγείο του 2011:

-Οι βασικές ικανότητες που προωθεί το νέο πρόγραμμα σπουδών ορίζονται από την εθνική και ευρωπαϊκή στρατηγική για την παιδεία και είναι: [...] οι κοινωνικές ικανότητες και οι ικανότητες που σχετίζονται με την ιδιότητα του πολίτη. (μέρος 1^ο (2011) σελ.9).

-Οι κοινωνικές ικανότητες βοηθάνε τα άτομα να συμμετέχουν στην κοινωνική ζωή και να επιλύουν διάφορες συγκρούσεις με εποικοδομητικό τρόπο. (Στο ίδιο, σελ. 18)

-Οι ικανότητες όπως αυτό της αποτελεσματικής επικοινωνίας και συνεργασίας σε διαφορετικά περιβάλλοντα και της διαπραγμάτευσης σε κλίμα εμπιστοσύνης, αποδοχής και σεβασμού των άλλων.

-Οι ικανότητες που σχετίζονται με την ιδιότητα του πολίτη διευκολύνουν τα άτομα να συμμετέχουν πλήρως στην κοινωνική ζωή και αφορά σε επιμέρους ικανότητες όπως επίδειξη αλληλεγγύης, ενδιαφέρον για κοινωνικά προβλήματα, υπευθυνότητα απέναντι στον εαυτό μου και στους άλλους, έλεγχο της συμπεριφοράς και τήρηση κανόνων. (Στο ίδιο, σελ. 18).

-Η ικανότητα του παιδιού να αναπτύσσει αλληλεπιδράσεις με νόημα, με τους άλλους, μέσα σε συγκεκριμένα κοινωνικο-πολιτισμικά πλαίσια, να αναγνωρίζει και να αντιδρά κατάλληλα στις ιδέες, τις δράσεις και τα συναισθήματα των άλλων, να σέβεται τις ανάγκες τους, να ζητά και να παρέχει βοήθεια.

-Οι κοινωνικές ικανότητες, που θα βοηθήσουν τα παιδιά μελλοντικά να γίνουν ενεργοί πολίτες και να λειτουργούν ευέλικτα στα διαφορετικά κοινωνικά περιβάλλοντα που θα βρεθούν κατά τη διάρκεια της ζωής τους.

-Η ανάπτυξη των κοινωνικών ικανοτήτων υποστηρίζεται σε νηπιαγωγεία όπου υπάρχει κλίμα συνεργασίας και αλληλεγγύης μεταξύ όλων.

-Η ανάπτυξη των κοινωνικών ικανοτήτων τους, όπως να συνεργάζονται και να διαχειρίζονται πιο αποτελεσματικά τις συγκρούσεις, να διαπραγματεύονται τις απόψεις τους και να χτίζουν στέρεες σχέσεις (στο ίδιο, σελ. 20).

-Η διαμόρφωση ενός ενεργού πολίτη προϋποθέτει ένα άτομο που λειτουργεί αυτόνομα αλλά συγχρόνως έχει ανεπτυγμένο το αίσθημα ομαδικότητας.

- Η διαμόρφωση μιας θετικής προσωπικής και κοινωνικής εικόνας του εαυτού και παράλληλα η αποδοχή της διαφορετικότητας και η ικανότητα ικανοποιητικής αλληλεπίδρασης στα πλαίσια της ομάδας συμβάλουν στη διαμόρφωση μιας υγιούς κοινωνίας που λειτουργεί με άξονα το κοινό όφελος αλλά και τις ανάγκες του καθένα. (Μέρος 2, σελ. 64).

ΜΕΘΟΔΟΣ

Για την ανάλυση των κειμένων “Θεωρία της Δικαιοσύνης του John Rawls” και το “Πρόγραμμα Σπουδών για το Νηπιαγωγείο 2011” αυτής της μελέτης χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση περιεχομένου, η οποία θεωρείται η πιο κατάλληλη ερευνητική μέθοδος που θα βοηθούσε στην ανάλυση των κειμένων και θα οδηγούσε σε σαφείς απαντήσεις του ερευνητικού ερωτήματος (Stemler, 2001). Η ανάλυση περιεχομένου είναι μια μέθοδος κατάλληλη για την ανάλυση λεκτικών, προφορικών και γραπτών δεδομένων (Mayring, 2000).

Η ανάλυση περιεχομένου βοηθά τους ερευνητές να εμβαθύνουν σε ένα κείμενο που περιέχει μεγάλο όγκο πληροφοριών (Fairclough, 1995). Δίνεται έμφαση στα σημαντικά σημεία του κειμένου, τα οποία οργανώνονται σε κατηγορίες ανάλογα με το περιεχόμενό τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να διευκολύνεται η μελέτη και η ερμηνεία των κειμένων αλλά και να εξάγονται πιο εύκολα συμπεράσματα (Stemler, 2001). Για την ανάλυση και την σύγκριση των κειμένων και την παρουσίαση των ομοιοτήτων και των διαφορών τους εστίασαμε στην έννοια του πολίτη.

ΑΝΑΛΥΣΗ

Στα δύο κείμενα, όπως παρουσιάστηκαν τα σημεία αναφοράς στην έννοια του πολίτη, φαίνεται να υπάρχουν κοινά σημεία. Στο κείμενο του Rawls φαίνεται ότι σκοπός είναι η διαμόρφωση ενός πολίτη εντασσόμενη υπό το πλαίσιο της ευρύτερης έννοιας της δικαιοσύνης. Για το Rawls σημασία έχει εκτός από την ισότητα και την ελευθερία που θα πρέπει να έχει ο πολίτης για τον εαυτό του και απέναντι

στους άλλους να είναι και έλλογος και ορθολογικός. Από αυτά προκύπτει ότι η πολιτική ιδέα της δικαιοσύνης στοχεύει στην ιδέα του έλλογου πολίτη. Οι πολίτες είναι ορθολογικοί, αντιμετωπίζοντας ο ένας τον άλλον ως ελεύθερα και ίσα άτομα σε ένα πλαίσιο συνεργασίας μεταξύ τους. Η προετοιμασία θα πρέπει να αναφέρεται σε μια προσφορά του ενός προς τον άλλον υπό δίκαιους όρους για την κοινωνική συνεργασία. Έχοντας συμφωνήσει να δρουν σε αυτά τα πλαίσια, ακόμη και εις βάρος των δικών τους ενδιαφερόντων σε συγκεκριμένες καταστάσεις, συμφωνώντας και οι άλλοι ότι αποδέχονται τους ίδιους όρους. Αυτοί οι όροι πρέπει να είναι δίκαιοι, οι έλλογοι πολίτες που προσφέρουν θα πρέπει να δίνουν σε επίσης έλλογους πολίτες που επίσης είναι έτοιμοι να δεχθούν.

Οι έλλογοι πολίτες θα πρέπει να ανταποκρίνονται σε αυτό, ελεύθεροι και ισότιμοι, χωρίς να χειραγωγούνται ή να υποτάσσονται σε πιέσεις κατώτερων πολιτικών ή κοινωνικών θέσεων και απόψεων. Ο Rawls το ονόμασε κριτήριο αμοιβαιότητας. Η δεύτερη πτυχή του έλλογου πολίτη είναι να αναγνωρίζει και να είναι πρόθυμος να υποστεί τις συνέπειες από την ακριβοδικία. Είναι θεμιτό να αναγνωρίσουμε ότι οι έλλογοι πολίτες μπορούν να διαφωνούν χωρίς να θίγονται ή να είναι προκατειλημμένοι ή εγωιστές ή εγωκεντρικοί.

Στο κείμενο του προγράμματος σπουδών του νηπιαγωγείου (2011), παρουσιάζεται η έννοια του πολίτη ως η διαδικασία που θα διαμορφώσει τον μαθητή με χαρακτηριστικά αλληλεγγύης, συνεργασίας και σεβασμού. Από το εκτενές πεδίο που αφορά στην καλλιέργεια των κοινωνικών δεξιοτήτων και την διαμόρφωση της έννοιας του πολίτη προκύπτει ότι χρειάζεται να διαμορφωθεί ο δημοκρατικός πολίτης με αποδοχή της διαφορετικότητας. Ο μαθητής να μπορεί να επιλύει τις συγκρούσεις, να επιδεικνύει αλληλεγγύη στους άλλους και να αλληλεπιδρά με τους υπόλοιπους γύρω του. Βασικές ηθικές και κοινωνικές αξίες εμπεριέχονται στο κείμενο όπως να υπάρχει αγάπη για τον συνάνθρωπο, να καλλιεργείται η δημοκρατία, το δίκαιο, η ειρήνη, η ελευθερία, ο σεβασμός στις ανθρώπινες αξίες, η συλλογική προσπάθεια, η υπευθυνότητα, ο διάλογος, η ανάπτυξη της προσωπικότητας, ο έλεγχος της συμπεριφοράς και η τήρηση κανόνων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα συμπεράσματα αφορούν συγκριτικά δεδομένα τα οποία προκύπτουν από τα δεδομένα των αναλύσεων των δύο κειμένων και το βαθμό επίτευξης του στόχου. Στη θεωρία του Rawls και στο πρόγραμμα σπουδών του νηπιαγωγείου 2011 η έμφαση δίνεται στην ακριβοδική ισότητα ευκαιριών, όπως αυτή διασφαλίζεται με τη μέριμνα για εκπαίδευση καθώς και στους θεσμούς που υποστηρίζουν την ακριβοδική αξία των πολιτικών ελευθεριών. Η έννοια της δικαιοσύνης ως ακριβοδικία στο πρόγραμμα σπουδών προκύπτει από τις υπόλοιπες έννοιες. Η δικαιοσύνη δεν αναφέρεται ρητά ούτε αναφέρεται η έννοια της ακριβοδικίας, αλλά η δυνατότητα των ίσων ευκαιριών τονίζεται ιδιαίτερα. Η δίκαιη ισότητα ευκαιριών βάζει τα θεμέλια για την ουσιαστική και καρποφόρα συγκρότηση της έννοιας του πολίτη.

Η ακριβοδική ισότητα σύμφωνα με τον Rawls όμως δεν περιορίζεται σε μια τυπική και επιφανειακή αναφορά. Ολόκληρη η θεωρία του αναλύει την ανάγκη ύπαρξης δομών και λειτουργιών ώστε ακόμη και ο περιορισμός της ελευθερίας να προορίζεται για το όφελος του αδύνατου. Αυτή η θεωρία αν και κοινωνικοοικονομική αναφέρεται και στην εκπαίδευση, όπως εστίασαμε και στην συγκεκριμένη έρευνα. Επομένως, παρόλο που στο πρόγραμμα σπουδών του νηπιαγωγείου 2011 δεν γίνονται τέτοιες αναφορές εις βάθος, ωστόσο γίνεται μια πρώτη προσπάθεια εισαγωγής τέτοιων εννοιών και προσανατολισμού των σκοπών της εκπαίδευσης, κάτι το οποίο στα προηγούμενα προγράμματα σπουδών του νηπιαγωγείου αφενός δεν γίνονταν κάποια αναφορά, αφετέρου ούτε ήταν εμφανές ούτε προέκυπτε από τα συμφοραζόμενα.

Είναι σαφές ότι μια νέα πρόταση στα εκπαιδευτικά προγράμματα προυποθέτει μια σειρά αναλύσεων πριν την εφαρμογή. Όπως επίσης είναι σαφές ότι τα σχολεία διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στη διδασκαλία της διαδικασίας δημοκρατικής διαβούλευσης, της επίλυσης προβλημάτων με τη συζήτηση και τη δημοκρατική συμμετοχή (Levinson, 2007). Η ανακάλυψη των τρόπων με τους οποίους τα σχολεία μπορούν να επιτρέπουν στους μαθητές να βιώσουν τη δικαιοσύνη και να βιώσουν τις αξίες σε

μια δίκαιη κοινότητα μάθησης μπορεί να συμβάλει στην ποιότητα της ζωής τους και θα πρέπει να αποτελεί κεντρικό στόχο της εκπαίδευσης.

Γενικότερα, οι φιλελεύθεροι υποθέτουν ότι η δικαιοσύνη είναι η ίδια επικεφαλής της κοινωνικής σταθερότητας. Οι μαθητές κατανοώντας την φιλελεύθερη δικαιοσύνη μαζί με τις δεξιότητες που απαιτούνται εισχωρούν στην ουσία της φιλελεύθερης αντίληψης της εκπαίδευσης του πολίτη. Μια φιλελεύθερη θεωρία της εκπαίδευσης θα πρέπει να αναφέρεται στη δίκαιη κατανομή των σχετικών κοινωνικών αγαθών. Μια φιλελεύθερη θεωρία της δικαιοσύνης έχει πρωταρχικό μέλημα την ορθότητα της κατανομής των κοινωνικών αγαθών και των πόρων. Ο τομέας της εκπαίδευσης παίζει σημαντικό ρόλο στην κατανομή των κοινωνικών αγαθών.

Ο Rawls απαιτεί επίσης την ισότητα των εκπαιδευτικών ευκαιριών. Ο καθένας έχει δικαίωμα σε μια δίκαιη ευκαιρία να αποκτήσει τις δεξιότητες και τις ικανότητες που συμβάλλουν στην κοινωνικοοικονομική επιτυχία.

Τα σχολεία σε μια σύγχρονη κοινωνία απαιτείται να προωθήσουν την ανάπτυξη των ατόμων σε έναν ελεύθερο και ορθολογικό παράγοντα, ώστε να καταστούν ικανοί να αναπτύξουν ορθολογικά σχέδια για τη ζωή και έχοντας την αίσθηση της δικαιοσύνης. Ο πρώτος στόχος της εκπαίδευσης είναι να πραγματοποιήσει αυτές τις δυνατότητες που κάνουν τα άτομα, πολίτες. Επιπλέον, αυτό πρέπει να γίνει με τρόπο που σέβεται την αναδυόμενη προσωπικότητα του ατόμου. Κατά τον Rawls είναι σίγουρα σωστό το ότι θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από την έμφαση στην παροχή των αιτιών, καθόσον επιτρέπει την κατανόηση και την αποφυγή των πολιτικών κατήχησης.

Τα σχολεία απαιτούν από τους μαθητές να αποκτήσουν τις δεξιότητες της πολιτικής συμμετοχής. Τα αναλυτικά προγράμματα και οι διδακτικές μέθοδοι θα πρέπει να έχουν βασικό σκοπό την καλλιέργεια των ικανοτήτων των παιδιών για ελευθερία, αυτονομία, ελλογικότητα, αυτοεκτίμηση, ώστε να τις αναπτύξουν. Ο ρόλος αυτός πρέπει να επιτυγχάνεται με τρόπο ώστε να προωθεί την ανάπτυξη του μαθητή ως πολίτη. Θα πρέπει επίσης να επιτρέψει στους μαθητές να αναπτύξουν ικανοποιητικό όραμα για μια καλή ζωή.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Ο ρόλος της εκπαίδευσης κρίνεται καθοριστικός. Η απαίτηση λοιπόν σε διεθνές επίπεδο αφορά στη διαμόρφωση του σκοπού της εκπαίδευσης μιας δημοκρατικής σκοπιάς. Η οικοδόμηση πιο δημοκρατικών, ανθρώπινων και δίκαιων κοινωνιών συγκροτείται μέσα από τη γνώση, την πληροφόρηση, την απόκτηση κατάλληλων δεξιοτήτων και «ικανοτήτων ζωής», την υιοθέτηση δημοκρατικών αξιών και τη συνειδητοποίηση των κάθε είδους προβλημάτων με τα οποία έρχεται αντιμέτωπος ο σύγχρονος άνθρωπος στις δημοκρατικές κοινωνίες (Korsgaard et al., 2001). Μέσα από την εκπαίδευση και το καθήκον που αυτή κατέχει σε έναν ευρύτερο ρόλο στην πολιτική αντίληψη κατά τον Rawls.

Μέσω της εκπαίδευσης οι μαθητές ευαισθητοποιούνται στο δημόσιο πολιτισμό και την συμμετοχή τους σε αυτόν, μαθαίνοντας να είναι ελεύθεροι και ισότιμοι. Η εκπαίδευση των παιδιών θα πρέπει να περιλαμβάνει τη γνώση των συνταγματικών και ατομικών δικαιωμάτων. Επιπρόσθετα, θα πρέπει να προετοιμάζει τους μαθητές να καταστούν συνεργαζόμενα μέλη της κοινωνίας και να τους καθιστά ικανούς να αυτοσυντηρηθούν. Ακόμη, να προβάλλει τις πολιτικές αρετές, ώστε να επιθυμούν να ακολουθήσουν τους ακριβοδίκαιους όρους της κοινωνικής συνεργασίας στις σχέσεις τους με την υπόλοιπη κοινωνία.

Το ενδιαφέρον της πολιτείας για την εκπαίδευση των μαθητών εστιάζεται στον ρόλο τους ως μελλοντικών πολιτών και επομένως σε ουσιαστικούς στόχους, όπως το να αποκτήσουν την ικανότητα να κατανοούν τον πολιτικό πολιτισμό και να συμμετέχουν στους θεσμούς του, να καταστούν οικονομικά ανεξάρτητα και αυτοδύναμα μέλη της κοινωνίας για όλη τη διάρκεια του βίου τους, καθώς και να αναπτύξουν τις πολιτικές αρετές υπό το πρίσμα μιας πολιτικής σκοπιάς.

Οι μαθητές πρέπει να ενημερώνονται και να απολαμβάνουν τα δικαιώματα αυτά και να είναι σε θέση να εκπληρούν τις υποχρεώσεις τους. Το ζητούμενο είναι να δημιουργήσουμε πολίτες γνώστες των δικαιωμάτων και ευθυνών τους και κατά συνέπεια ικανούς να δρουν στην κοινωνία σύμφωνα με αυτά. Τα σχολεία μέσω των προγραμμάτων σπουδών και την εφαρμογή τους οφείλουν να περιλαμβάνουν την εκπαίδευση του δημοκρατικού πολίτη και την καλλιέργεια του και την ασχολία με θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων από μικρή ηλικία, στο νοητικό επίπεδο της εκάστοτε ηλικίας, έτσι ώστε να χτίζεται και να διαμορφώνεται σταδιακά και με σταθερή πορεία ο συνειδητός δημοκρατικός πολίτης.

Η εκπαίδευση με στόχο τον ενεργό δημοκρατικό πολίτη συνδέεται όχι μόνο με το θεσμικό πλαίσιο, το περιεχόμενο των Προγραμμάτων Σπουδών και τον τρόπο παιδαγωγικής προσέγγισης και εκπαιδευτικής υλοποίησης του συγκεκριμένου στόχου (Οικονόμου, 2004), αλλά πρωτίστως από την πολιτική ιδεολογία που διαπνέεται το πρόγραμμα σπουδών και τις πολιτικές νόρμες που ακολουθεί.

Ο Rawls υποστηρίζει ότι για να διορθωθούν τα κοινωνικά και οικονομικά μειονεκτήματα χρειάζεται μια δίκαιη αξιοκρατία στην εκπαίδευση και όχι μια απλή τυπική ισότητα ευκαιριών. Η θέσπιση προγραμμάτων εκπαίδευσης που θα προσφέρουν ίσες εκπαιδευτικές ευκαιρίες, δίνει την ευκαιρία στα παιδιά ώστε να διαμορφωθεί πληρέστερα και πιο συγκροτημένα η έννοια του πολίτη. Το νηπιαγωγείο βρίσκεται αντιμέτωπο με προκλήσεις που αν πραγματικά τις εκμεταλλευτεί μπορεί να γίνει η βαθμίδα που θα αποτελέσει την πρώτη βάση καλλιέργειας της έννοιας του πολίτη με ουσιαστικές και καταλυτικές προσλαμβάνουσες για το παιδί, τον εν δυνάμει πολίτη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis*. London and New York: Longman.

Giddens, A. (2001). *Ο κόσμος των ραγδαίων αλλαγών*. Μεταίχμιο: Αθήνα.

Καραλής, Θ., Μπάλιας, Στ. (2007). Ιδιότητα του πολίτη και διά βίου εκπαίδευση στις σύγχρονες κοινωνίες. *Το Βήμα των κοινωνικών επιστημών*, 50, 143-161.

Korsgaard O., Walters Sh., & Andersen R. (Eds). (2001). *Learning for Democratic Citizenship*. The Danish University of Education: Copenhagen.

Leif, J. (2010). Σύγχρονοι στοχασμοί και πολιτικές παρεμβάσεις. *ΙΣΤΑΜΕ*, 4, 1-28.

Levinson, B. Schugurensky, D. González, R. (2007). Democratic Citizenship Education: A New Imperative for the Americas. *Inter-American Journal of Education for Democracy*, (1), 1.

Mayring, Ph. (2000). Qualitative Content Analysis. *Forum Qualitative Sozialforschung/ Forum: Qualitative Social Research (On-line Journal)*, 1.

McDonough, K. (2005). *Citizenship and education in liberal-democratic*. Great Britain: Oxford University Press.

McDonough, K. & Feinberg, W. (2005). *Citizenship and education in liberal-democratic societies: teaching for cosmopolitan values and collective identities*. Great Britain: Oxford University Press.

Οικονόμου, Α. (2004). Αριστοτέλους «Πολιτικά»: Πόλη-πολίτης-πολιτική-πολίτευμα-πολιτικός. Ιδέες διαχρονικές και επίκαιρες. *Νέα Παιδεία*, 11.

Παπαγεωργίου, Κ. (1994). *Η πολιτική δυνατότητα της δικαιοσύνης: Συμβόλαιο και συναίνεση στον John Rawls*. Αθήνα: Νήσος.

Πρόγραμμα Σπουδών Νηπιαγωγείου, 1ο Μέρος, Παιδαγωγικό Πλαίσιο και αρχές Προγράμματος Σπουδών Νηπιαγωγείου, Π.Ι., 2011.

Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press; second revised edition, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999.

Rawls, J. (2001). *Justice as Fairness: A Restatement*, E. Kelly (ed.). Cambridge. MA: Harvard University Press.

Rawls, J. (2001). *Θεωρία της δικαιοσύνης*. Αθήνα: Πόλις.

Rawls, J. (2006). *Η δίκαιη κοινωνία: Η Δικαιοσύνη ως ακριβοδικία. Μια αναδιατύπωση*. Αθήνα: Πόλις.

Stemler, S. (2001). An overview of content analysis. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 7, 17.

Wildemeersch, D., Stroobants, V., Bron, M. (2005). *Active citizenship and multiple identities in Europe: a learning outlook*. Frankfurt am Main: Peter. Lang.

Στοιχεία Επικοινωνίας:

Μαρίνα Σουνόγλου, msounogl@gmail.com

Αικατερίνη, Μιχαλοπούλου, kmihal@uth.com